

DERIVATE CU SUFIXUL *-MÂNT*. *GREUMÂNT*

Doina BABEU

1. Sufixul latinesc *-mentum* (datorat unei dezvoltări a lui *-men*¹) are în limba română două reflexe: *-mânt*, moștenit în cuvinte analizabile sau neanalizabile, utilizat apoi ca derivativ pe teren românesc și *-ment*, împrumutat.

Formațiile cu *-mânt*, multe căzute astăzi în desuetitudine, învechite² sau regionale, sunt substantive neutre, majoritatea deverbale și numai incidental legate de teme nominale³.

2. DI înregistrează patruzeci și cinci de derivate analizabile cu *-mânt* (atât cuvinte moștenite sau formate pe teren românesc, cât și adaptări ori calcuri). Elena Carabulea adaugă alte cuvinte derivate, printre care și bănățenescul *însurământ* (MOLIN, GR., BĂN., 192)⁴. Amintim aici păstrarea, în graiul bănățean, a derivatului *lărgământ*, atestat în limba veche⁵, raportabil la o temă adjectivală (adj. *larg*, -ă; mai puțin probabil verbul *a lărgi*), care exprimă „locul legat de însușirea indicată de adjectivul de bază”: „*M-am apucat să ridic o buzună, să aibă copiii în casă lărgământ*“ (BIROU, LC, 29).

¹ Cf. *Istoria limbii române. I. Limba latină*, București, Editura Academiei, 1965, p. 75. Pentru valorile sufixului latinesc și descendenții lui romanici, cf. și Marius Sala (coord.) *Enciclopedia limbii romanice*, București, 1989, p. 17, 64, 215.

² G. I. Tohăneanu, *Dincolo de cuvânt. Crezământ*, în „Orizont“, serie nouă, an III, nr. 9 (1239), 1 martie 1991, p. 6, supune unei analize nuanțate derivatul popular vechi *crezământ*, valorificat poetic de Eminescu.

³ Cf. Elena Carabulea, *Sufixe -mânt și -ment*, în SMFC, V, București, 1969, p. 50.

⁴ Idem, *ibidem*, p. 49.

⁵ *Pus-ai în lărgămentu picioarele mele* (CORESI, *Psaltirea*, 1577, 9) singular refăcut după plural, cu sensul „loc larg, întins“, *apud* Ovid Densusianu, *Istoria limbii române, II*, București, ediția 1961, p. 211. Cf. și *lărgământ* „larg“ (*Psaltirea Hurmuzachi*), *apud* Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 571.

3. Vom stăruii, în cele ce urmează, asupra unui derivat întâlnit în graiurile bănăţene (cunoscut şi prin Transilvania de vest, Bihor), anume *greumânt*, dublet sinonimic dialectal al termenului literar *greutate*.

Greumânt se raportează tot la adjectivul *greu* şi este, ca valoare, un abstract al calităţii. Al. Rosetti îl încadrează în seria „cuvintelor rare, în afară de comunicarea uzuală”, despre care mai afirmă: „unele din ele pot fi regionalisme fără ca să avem posibilitatea, în stadiul actual al cunoştinţelor noastre, să aducem vreo precizare în acest sens”⁶.

În structura polisemantemului *greumânt* (cu varianta fonetică *greomânt*) sunt cuprinse denotaţiile: I (Sens propriu) 1. Înşuşire a unui corp de a fi greu (în antonimie cu *uşurime*, învechit, *uşurinţă*): „*Nană mândră frumuşică, De ce-ţi porţi banii pe chică? Că banii au greumânt...*” (Secaş-Timiş) (Aurel Turcuş, *Mult mă-ntreabă inima. Folclor literar din judeţul Timiş, Timişoara, 1981, p. 127*). Cuvântul intră aici în alcătuirea frazeologică *a avea greumânt*, echivalentă cu verbul *a cântări*, „a avea o anumită greutate, a trage la cântar”, urmat de determinantul *mult*. Se stabileşte relaţia sinonimică cu *greutate* (într-una din variantele lexico-somatice, raportată la adjectivul *greu* „care apasă, care cântăreşte mult”) şi cu (înv.) *greime*. II (Sens propriu) (În opoziţie cu *uşurinţă*) Dificultate, piedică în realizarea unui lucru, anevoinţă; *p.ext.* trudă, osteneală; *spec.* (despre drumuri) care se parcurge cu dificultate. Baza derivativă este adjectivul *greu*. Iată-l în locuţiune adverbială *cu greumânt*: „*Şi biata mamă-sa l-a luat în braţe, botocăind cu greumânt prin uliţa îngropată în apă*”. (Valentina Dima, *Darul de nuntă, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1986, p. 64*).

4. Disponibilităţile figurative şi îndeosebi sensurile metaforice din sfera vieţii afectiv-morale ale termenului *greumânt* sunt insuficient relevate în dicţionarele noastre. Ca să exprime asemea stări, durerea pricinuită de o suferinţă fizică sau psihică, vorbitorii graiurilor bănăţene au o bogată gamă de posibilităţi lingvistice afirmă Vasile Ioniţă⁷. Spre ilustrare, autorul citat supune unei analize nuanţate seria sinonimică dialectală *greumânt-tovar* (varianta gramaticală *tovară*, feminin acomodat după *povară*) *-doare (duoare)*⁸. Pornind de la înţelesul propriu I.1. se ajunge, prin concretizare, la accepţia I.2. Corp având o masă

⁶ Al. Rosetti, *Limba descântecelor româneşti*, Bucureşti, 1975, p. 19.

⁷ Vasile Ioniţă, *Metafore ale graiurilor din Banat*, Timişoara, Editura Facla, 1985, p. 99.

⁸ Idem, *ibidem*, p. 99-102.

(relativ) mare (și cărat de cineva sau de ceva); *p.ext.* sarcină, încărcătură, povară. De aici se dezvoltă sensul metaforic: „Senzație de apăsare fiziologică, indispoziție sau durere fizică; *spec.* astmă“.

Apucat cu tusă / apucat cu greumânt (E. NOVACOVICIU, *Folclor bănățean*, III, Oravița, 1933, p. 39), glosat de autor: *greumântul* = apăsarea plămânilor, se crede apucat de cineva nevăzut; cu complinirea ~ *la foale* „indigestie“ (Herneacova, comunicat de corespondentul nostru AL. STOIAN).

Dată fiind tematica (Corpul omenesc — părțile corpului, boli, însușiri fizice și morale) *Noului Atlas Lingvistic pe regiuni*, Banat, I, București, 1980 (autori Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu) sunt înregistrate aici răspunsurile: pentru *aiurează* „il délire“ (h. 147): *are greuomânt* (pc. 35); *Leșin* „je m'évanouis“ (h. 153) *i-o vint greuomânt* (pc. 45); *i-o vint greuumânt* (pc. 65); *m-o lovit un greumânt* (pc. 55). Cu sensul obținut prin specializarea „astmă“, *greumânt* este răspândit în sudul, sud-vestul și o parte din sud-estul Banatului după cum indică aceeași sursă: cf. *astmă* „asthme“ (h. 96) pc. 10, 13-15, 18, 19, 31, 69, 71, 74; cu complinirea ~ *în piept* (pc. 24), comunicat și de P. TELEAGĂ (Crușovăț). Sinonime din aria lingvistică bănățeană în întregul ei: *astupală, găf, greutate, jăpușeală, nădușeală, păs, șui* ș.a. L-a reținut, în această accepție, în Almăj, E. Beltechi⁹ cu perechea sinonimică *greuotáce*. Ne-a fost comunicat și de ILIE ROMA (Slatina-Timș, Caraș-Severin). Prin transfer, pe plan afectiv: „Zbucium, suferință morală: *spec.* durere pricinuită de moartea cuiva aproape“.

Numai D-zeu știe ce greumânt îi apăsă sufletul (POPOVICI-BĂNĂȚEANU, DA, ap. TDRG).

Mare-i greumântul când îți moare cineva drag (Herneacova-Timș) (comunicat de AL. STOIAN). Acest sens specializat îl aflăm și la bănățenescul *tovară*, cuvânt vechi, atestat în *Anonymus Caransebesiensis* (în forma *tovar*).

Scoală, Măria mea / Și haida cu mine-afară / Să-ți mai treacă de tovară (fragment de bocet din Uzdin).

Având ca punct de plecare sensul propriu II (Dificultate, piedică în realizarea unui lucru, anevoință; *p.ext.* trudă, osteneală) se ajunge la accepția metaforică: „Lucru, stare, situație greu de suportat; necaz, încercare grea. Obligație, însărcinare grea“:

⁹ E. Beltechi, *Elemente arhaice în graiurile din Almăj*, în „Studii de limbă, literatură și folclor“, Reșița, IV, 1978, p. 127.

Să fim frați buni și sinceri, împărțind, precum împărțim greumintele și sarcinile, printr-o asemenea măsură și toate foloasele ce ne poate da o patrie dulce... o patrie mare, frumoasă și liberă (V. Babeș, *Manifest electoral*, 1865)¹⁰

Când o femeie e singură, în schimb, pe umerii ei apasă tot greumântul (Sorin Titel, *Femeie, iată fiul tău!*, București, 1986, p. 16).

În fine: *Uice, mi să fac pământ / Ochii ostăniț' dă vis / Cu atâta greomânt / Doamne, oare unge mi-s?* (Marius Munteanu, *Cântări dă noapce bună*, Timișara, Facla, 1984, p. 29). În acest context liric, *greumânt* cumulează sensul propriu de „greutate, apăsare (telurică)” și, dată fiind deschiderea spre orizontul moral al poeziei, sensul metaforic „zbucium, frământare sufletească”.

5. Individualitatea lingvistică a Banatului se definește prin caracterul conservator al acestei arii dialectale dacoromânești, recunoscut și la nivelul formării cuvintelor.

SIGLE ȘI ABREVIERI

DI = *Dicționar invers*, București, Editura Academiei, 1957.

MOLIN, GR. BĂN. = Romulus S. Molin, *Din graiul bănățenilor*, în „Noua revistă română pentru politică, literatură, știință și artă”, București, 1970, nr. 13-14.

SMFC = *Studii și materiale de formarea cuvintelor în limba română*, București, Editura Academiei, vol. I, 1959, VI, 1972.

ABLEITUNGSWÖRTER MIT DEM SUFFIX -MÂNT. GREUMÂNT

Zusammenfassung

Das lateinische Suffix *-mentum* hat in der rumänischen Sprache zwei Entsprechungen: *-mânt*, ererbt und *-ment*, entlehnt.

¹⁰ *Apud* G. Cipăianu, *Vinčențiu Babeș*, Timișoara, 1980, p. 217.

Die Verfasserin des Aufsatzes verweilt auf dem Ableitungswort *greumânt*, synonymisches dialektales Doublette des literarischen Terminus *greutate*. Sie führt eine Analyse der polisemantischen Struktur durch, also der konkreten und der übertragenen Bedeutungen der besprochenen Wortes (aus dem affektis-moralischen Bereich). Die Schlussfolgerung ist, daß neben anderen Ableitungen (z.B. *lărgământ*), *greumânt* zur Bestimmung des Reliktcharakters der Banater Dialektlandschaft beiträgt, einschließlich auf der Ebene der Wortbildung.